

A VEZÉRKAR SZEREPE A KATONAI ÉS A POLITIKAI DÖNTÉSEKBEK MGYARORSZÁGON (1919—1939)

A magyar vezérkar 1919-et követő összefoglaló történetét még nem írták meg. Amit tisztáztak — a vezérkar szerepe néhány sorsdöntő vagy kritikus helyzetben, így 1941 júniusában, 1944 márciusában és októberében — azt inkább a politikatörténet szempontjából tették.

Kézenfekvő: a vezérkar történetét több oldalról lehet ismertetni. Szóba jöhet így a vezérkar tisztán katonai intézményként felfogott története, amely nyilván a háborús években válhatott a legjelentősebbé. Ettől némileg eltérő megközelítést kíván, ha a vezérkar politikai szerepvállalásait, a kül- és a belpolitikában feltűnő jelenlétét vizsgáljuk. Ez utóbbi szintén — amely az előbbtől nyilván csak elméletileg választható el — több szempontból tűnik tisztázhatónak. Úgy is, hogy figyelemmel kísérjük: milyen pozíciókat szerzett a vezérkar, illetve a vezérkar főnöke a politikai döntéseket hozó mechanizmusban, illetve mennyiben kényszerült ellenőrzés elfogadására a politikai tényezők részéről. E keretben önálló ága lehet a vizsgálódásnak a vezérkar főnökének függősége a vezérkartól, amely katonai kérdésekben alig, katonapolitikaiban olykor, politikai értelemben viszont eléggé gyakran tűnt fel.

További ellentmondás: miért és hogyan tért el a katonai döntések előkészítésére és végrehajtására rendelt intézmény hagyományos feladatkörétől Magyarországon?

E rendkívül sajátos fejlődés forrásvidéke az 1919—20-as évek Magyarországa. Amikor Horthy kormányzóvá választását követően 1920 áprilisában megszűnt az ún. nemzeti hadsereg Fővezérsege, a politikai-hatalmi viszonyokat még — bár már nem sokáig — meghatározó katonai csoport feladata volt, hogy az államfőnek a hadúri jogokon kívül lehetővé tegye a Fővezérség legzavartalanabb átmentését. Erre a vezérkar főnöke funkciójának további bővítése látszott a legalkalmasabbnak. Ezt már 1920 márciusban körvonalazták,¹ majd elkészítették a vezérkar működéséről intézkedő döntést, amely leszögezte, hogy a vezérkar főnöke „... személyére nézve egyelőre a kormányzó közvetlen parancsai alatt áll ... és ... közvetlenül fel van jogosítva, hogy hatáskörébe tartozó ügyekben a kormányzónak közvetlenül, szóbelileg vagy írásban javaslatokat terjeszthessen elő... A békeszerződés katonai részének befejezett végrehajtásáig a csapatak hadműveleti és központilag irányítandó karhatalmi alkalmazására vonatkozólag a vezérkar főnöke a kormányzó megbízásából és a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg intézkedik. A honvédelmi miniszter hozzájárulása elvileg előzetesen megszerzendő, sürgős esetekben azonban a vezérkar főnöke a szükséges intézkedéseket azonnal kiadja és ezeket utólag hozza a honvédelmi miniszter tudomására.”² Amit a nem csupán jogászi, de kincstári fogalmazás rejt: a vezérkar átszervezése, új funkciókkal történő gazdagítása azt a célt szolgálta, hogy az államfői méltóságot elfoglaló fővezér hadúri jogainak gyakorlásában ne kényszerüljön a politikai felelősséget úgy-ahogy viselő, s a törvényhozástól lazán ugyan, de mégis függő honvédelmi miniszterre támaszkodni aktusai során. Ez a szempont természetesen érvényesíthető a kormányzat hagyományos kereteiből történő kilépés igényére is.³

Amikor pedig a vezérkart el kellett rejteni a békeszerződés katonai rendelkezéseit magyar területen ellenőrző Szövetségi Bizottság előtt, a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportjaként szereplő vezérkar továbbra is rendelkezett azzal a szervezettel, amely a vezérkarszerű működést ilyen körülmények között is lehetővé tette.

Feltűnt egyébként egy újabb momentum is: a rejtett vezérkar főnöke „... az országvédelemmel kapcsolatos ügyekben a központi hatóságokkal is közvetlenül érintkezhetett...”⁴, ami a vezérkar későbbi szerepének alakulásában igen jelentősé vált.

Emellett a vezérkar őrizte a Honvédelmi Minisztériummal szemben már korábban kialakított kiváltságait is. Jellemző lehet erre: amikor fölmerült, hogy a karhatalmi intézkedéseket az egész ország területén a honvédelmi miniszter vezeti, a rejtett vezérkar legfontosabb osztálya, a hadművelési, ennek ellentmondott: „... a karhatalmi intézkedéseket sztrájk esetén, illetve a karhatalmi csoportok feletti rendelkezéseket nem a honvédelmi miniszter, hanem központiasan a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnöke (VKF) a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg eszközli.”⁵

Mindezeknél természetesen fontosabb a vezérkar konkrét szerepe. Ez különösen jelentős volt azokon a területeken, ahol a belügyminisztérium hatáskörének kellett volna érvényesülnie. Példának lehet itt a katonai körök belpolitikai túlbujánzása ellen tiltakozó belügyminisztériumnak adott válasz, amelyet a budapesti karhatalmi főparancsnokság fogalmazott meg: „... a rendőrség ma már nem csak hogy nem engedelmeskedik, de egyszerűen diktálni akar... az már csak valóban képtelenség, hogy a hadseregnek szerves részét alkotó karhatalom a rendőrség, és még hozzá egy megbízhatatlan rendőrség alá rendeltessék... erre önérzetes és hazafiasan gondolkodó katoná nem kapható... ezen szerencsétlen ország jövőjét csak egy katonai diktatúra biztosíthatja”.⁶ Lényegét tekintve a belügyi tárca hatáskörét érintette az is, amikor a katonai szervek – elsősorban a vezérkar 2. osztályának elhárítói – polgári személyek ügyeiben „nyomoztak”. Ez rendkívül széles keretek között folyt és a fehérterror legszörnyűbb cselekményeit hozta létre. A „nyomozó” tevékenység egyébként nem fejezi ki pontosan, mi történt valójában. A jogi keretek rendkívül széles lehetőségeket biztosítottak a katonai szerveknek a polgári személyek elleni nyomozásokhoz, ezeket azonban a későbbiekben – s nemcsak a különítmények – tovább tágitották. A katonai szervek ezen a téren vállalták a leglényegesebb konkrét tevékenységet az ellenforradalom során. A katonai szervek „nyomozó tevékenységének” jogszabállyal történt korlátozására csak 1920 nyarán került sor.⁷ Ezt azonban ők nem vették figyelembe: pozícióik megőrzése érdekében az átkeresztelés eszközához nyúltak – a védelmi szolgálat, a védelmi tisztek tevékenysége megszűnt ugyan, de ennek a „Tájékoztató”, a „T” szolgálat lépett a helyébe. Csak 1920 végén sikerült „nyomozó” tevékenységüket már nemcsak jogszabállyal, de ténylegesen is korlátozni,⁸ ám a helyzet gyökeresen csak 1921-ben változott meg: a „T” szervek fő feladatát ekkor a propagandában jelölték meg.⁹

Sajátosan alakultak a vezérkar kapcsolatai a külügyi tárccával is. A vezérkar tartotta kezében ui. az offenzív hírszerzésre irányuló apparátust, s ez már önmagában is sok lehetőséget kínált a külpolitika katonai szervek által történő presszionálásához. A vezérkarnak egyébként igen gyenge apparátus állt rendelkezésére az offenzív hírszerzés feladatainak megoldására. A vezérkarnak a rejtjelszolgálat lebonyolítására vonatkozó rendelkezéséből derül ki, kik látták el ezt a tevékenységet: a bécsi magyar katonai miszsió, a belgrádi és berlini magyar külképviselő, a budapesti államrendőrség, néhány

nyugat-magyarországi határállomás és a körletparancsnokságok. Ezek ugyan az ügynökök tucatjaival rendelkeztek, azonban a vezérkarhoz érkezett tengernyi kémjelentés nagy része teljesen értéktelen és silány volt. Ezek mellett a vezérkar hasznosítani igyekezett az ellenséges hadifoglyokat, külföldi katonaszökevényeket, a hazatérő magyar hadifoglyokat. Az offenzív hírszerzés produktumainak nagy része a szomszédos országokra vonatkozott, ám legtöbbször Csehszlovákiával foglalkoztak. Ausztriában különösen a kommunista mozgalommal kapcsolatos problémákról igyekeztek híreket szerezni, s ezen belül is a Tanácsköztársaság magyar menekültjeiről. A vezérkar hírszerzői különösen sokat foglalkoztak a szovjet kérdéseivel.

A vezérkar közvetlen kapcsolatokat épített ki a magyar külképviselletekkel és sok esetben a legteljesebb diszkrecionalitással döntötte el, miről informálja a külügyminisztériumot.

Katonai szervek – legtöbbször a kormányzó hozzájárulásával – önálló külpolitikai akciókra is vállalkoztak.¹⁰

A lényegesebbeket az fejezheti ki, hogy a katonai állásfoglalások – bár kétségtelen, a fegyveres erőkre vonatkozó kérdésekben nyilatkoztak – túlmentek ezeken a kereteken, s több szempontból egy általános külpolitikai vonalvezetéshez adtak vagy legalábbis igyekeztek adni direktívákat.

1921-ben a vezérkar külpolitikát érintő tevékenysége bizonyos mértékig normalizálódott, bár ebben szerepet vállalt a politikai vezetés is, amely lehűtötte és a realitások talajára igyekezett vezetni az utópiákban gondolkodókat.¹¹

A magyar vezérkar 1921 és 1928–29 közötti történetéről igen keveset tudunk. Tevékenységének jelentős részét az kötötte le, hogy működését a békeszerződés katonai rendelkezéseit Magyarországon ellenőrző bizottság előtt rejtogassa. Attasékat is csak rejtetten küldhetett külföldre, belpolitikai szerepvállalását pedig eleve fékezte a bethleni konszolidáció.

Az évtized vége és a harmincas évek eleje viszont fordulatot sejtetett: a bethleni éra kifulladásának jeleit olyan tünetek kísérték, amelyek kedveztek a vezérkar politikai tevékenységének. Hangsúlyozzuk: a jobboldali fordulat tendenciái nem tartalmazták az ellenforradalmi állam kialakulásában megvalósult katonai diktatúrának még kompromisszumos felújítását sem. Még a második Gömbös-kormány megalakulását követő politikai akarat is – amelynek cselekvési lehetőségeit a kormánypárt konzervatívabb szárnya egy ideig kevésbé vonhatta kétségbe – elsődlegesen a fasiszta típusú tömegpárt kiépítésétől, annak állami, közigazgatási funkciókra állításától várta leginkább céljai megvalósítását. A hadsereg 1920-at idéző felhasználásának terve – esetleg hazardirozásként – még 1936 nyarán sem merült fel, amikor a NEP szervezői utóvédharcaikat vívták. A „Reformnemzedék” vezetői vereségük enyhítéséért csupán politikai eszközöket vettek igénybe. Mindez azonban ellentmondásban volt azzal, hogy a katonai vezetés és ezen belül kiváltságos értelemben a vezérkar, ha nem is meghatározója, de jelentős funkciókkal rendelkező alanya lett a jobbra tolódás belpolitikai folyamatának.

A vezérkar és a belügyminisztérium kapcsolatai már konkrétan utaltak a hadsereg belpolitikai feladataira. Jelezték ezt a vezérkar politikai tartalmú kezdeményezései, a defenzív hatáskör jelentős politikumot rejtő elhatárolása, a közös operatív tevékenység és természetesen az információk kicserélése.

Egy defenzív mérlegelést kívánó esetből a vezérkar főnöke politikai kampányt kez-

deményezett,¹² máskor pedig azt szorgalmazta, hogy a katonai vezetés kizárólagosan láthassa el olyan információkkal a kormányt, amelyekkel a politikai döntések kialakításának elsődlegesen kellett volna számolni.¹³

Ami a defenzív hatáskör elhatárolását illeti: a szabályozás a harmincas évek első felében még nem utalt a vezérkar különösebb igényeire — 1932 októberében ui. a vezérkar főnöke olyan gyakorlatra hivatkozott a belügyminiszter számára készített feljegyzésében, hogy „...nem katonai természetű vagy vonatkozású ügyekben, illetve olyanokban, melyekkel kapcsolatban katonai kémkedésnek gyanúja vagy lehetősége fennforogni nem látszik, a jövőben a kémelhárító szolgálat megállapításokat csak egészen kivételes esetekben fogantatosíthat”.¹⁴

A vezérkar és a belügyminisztérium kapcsolatait igen intenzív operatív együttműködés jellemezte: a belügyminisztérium pl. 24 óra alatt, rendkívüli jelleggel végzett nyomozásokat a vezérkar részére, együttműködést eredményezett a magyar területre érkező katonaszökevényekkel kapcsolatos eljárás, de közösen hajtottak végre akciókat is.¹⁵

Sajátosan alakult a vezérkar szempontjából a hadsereg karhatalmi alkalmazása is: a katonai karhatalom egységes vezetéséről nem a vezérkar főnöke, hanem a honvédség főparancsnoka intézkedett. Így a vezérkar elképzeléseit csak a karhatalom alkalmazására vonatkozó tervezetek elkészítése során érvényesíthette. A kérdést egyébként a katonai vezetés — elsősorban Gömbös honvédelmi miniszter — politikai manipulációkra is felhasználta.¹⁶

A hadsereg karhatalmi alkalmazásának gyakorlata egyébként nem volt összhangban az elkészített koncepciókkal. Olyan törekvést sem lehetett tapasztalni, hogy a katonai vezetés a tervezetek valamely önállóítható vagy kiragadható rendelkezésének megvalósítását sürgette volna. E tervezetek persze olyan helyzettel számoltak, amelynek kritériumait még 1930. szeptember 1. is csak részben valósította meg. Az a kérdés pedig, hogy a katonai vezetés maga tett-e kísérletet olyan helyzet kialakítására, amely lehetővé tette volna a tervezetek érvényesítését, más összefüggésben kíván választ.

Ha a katonai vezetés „jobboldal-politikájáról” beszélünk, abban a vezérkar, illetve a vezérkar főnökének autonóm szerepe nehezen tapintható ki — a lényegesebbek az előbb államtitkár, majd honvédelmi miniszter, illetve miniszterelnök Gömbös személyéhez kapcsolhatók.

A hadsereg kapcsolatai a jobboldali mozgalmakkal, ezek megítélése a katonai vezetés részéről, a hadsereg állományának részvétele a jobboldali frakciók tevékenységében, ezen belül az „aulikus” és időnként a kormány részéről is támogatott jobboldal esetében — mind olyan kérdések, amelyek ezt a sajátos értelmű „jobboldal-politikat” formálták.

Némileg például szolgálhat az eligazodáshoz: miközben a vezérkar és a honvédelmi minisztérium tájékozódni igyekezett, hogy a tényleges tisztikar tagjai mely egyesületekben viselnek tisztséget,¹⁷ Gömbös a miniszterelnöki és a honvédelmi miniszteri funkció perszonaluniós változatából a parancsot választva szólt a kérdéstről. Megtiltotta, hogy „a magyar királyi honvédség tisztjei mint polgári egyesületek tagjai vagy tisztséget viselői a nyilvánosság előtt szerepeljenek, tehát a nagyközönség előtt beszédeket és előadásokat tartsanak vagy alkalom szülte rögtönzött felszólalásokat eszközöljenek”, de leszögezte azt is, hogy „minden egyesület kettős életet él. Az egyik az egye-

sület belső élete, a másik a nyilvánosság előtt folyik le. Az egyesület belső életében a tiszt a legintenzívebben részt vehet, és véleményét az egyesületek ténykedését és irányítását illetően teljes mértékben juttassa érvényre... A honvédség tisztjeinek az egyesületek nyilvános életében való bármilyen szereplése azonban csak akkor jöhet tekintetbe, ha az magasabb szempontokból kívánatos volna.”¹⁸

Olykor egyébként tetten érhető a Gömböst opponáló vezérkar is. Ez történt pl. akkor, amikor a miniszterelnök állásfoglalásai ellenére a vezérkar a lövészegyesületek – ezeket a jobb- és a szélsőjobboldal fokozottan igyekezett „elérni”, már csak azért is, mert így fegyverhez juthatott – katonai és nem politikai jellegének erősítésére törekedett.¹⁹ 1931-ben egyébként Röder Vilmos, a vezérkar főnöke azt jelentette ki, hogy aggályai vannak a lövészegyesületek politikai tevékenysége miatt. Ezt Gömbös honvédelmi miniszter cáfolta: az ellentétet figyelembe vevő kompromisszumos döntés részarányai a vezérkar főnöke és a honvédelmi miniszter viszonyát jelzik – ez a polgári közigazgatás Gömbös által igényelt bekapcsolását elnagyoltan kezelte, és a vegyes danadárok parancsnokságainak juttatott feladatokkal a vezérkar főnökének nézetét honorálta.²⁰ A vezérkar egyébként később is kitartott véleményénél: 1935-ben pl. megjegyezték, hogy a magánértesülések szerint a MOVE lövészegyesületeinek tevékenysége nem csupán nemzeti alapon történik, de bizonyos politikai céloknak is szolgálatában áll.²¹ Egy miniszteri döntés közzétele alkalmából pedig a vezérkart tájékoztató személy megjegyzése a rendelkezés keletkezésének körülményeire utalt: „... a rendeletnek a felfolvasott formában való elkészítésére felsőbb helyről utasítást kaptak, tehát ezen változtatni nem lehet”.²²

Mindez persze inkább anomáliát jelez. A gömbösi kísérlet – ez a majdnem totális fasiszta diktatúra megteremtése lett volna – megghiúsulásában a katonai vezetés alig játszott szerepet.²³

A vezérkar belpolitikát érintő tevékenységének legneuralgikusabb összetevője a katonai szervek nyomozó tevékenységéhez kapcsolódott. A vezérkar 2. osztályának defenzív tevékenységet ellátó nyomozói polgári egyének ellen is eljártak, ez azonban a 30-as évek végéig igen korlátozott maradt.²⁴

Bár a tényállások „katonásítása” olykor koncepciós jellegű volt, és a katonai szervek nyomozó tevékenységében helyet kaphattak személyes meggondolásokból származó törekvések, pressziók,²⁵ a nyomozó szervek gyakorlatát inkább a beidegzettség, mint a felsőbb vezetés beavatkozásai jellemezték. A büntetőeljárás megindítását jelző nyomozó és vádparancsok is meglehetősen távol álltak attól, hogy ezeket a vezérkarnak vagy a vezérkar főnökének valamely döntéseként lehetett volna felfogni.

Ami pedig a katonai szervek szerepét illeti a politikai szabadságjogok korlátozásában: ezt szinte kizárólagosan a honvédelmi minisztérium intenciói alakították.²⁶

Amíg a vezérkarnak és a vezérkar főnökének szerepe a belpolitikai döntésekben inkább másodlagos volt, addig a külpolitikát illetően kiváltságos helyzetben voltak a katonai vezetés egészéhez képest.

Megfigyelhető ez a vezérkar és a külügyminisztérium kapcsolatában is: ennek politikai tartalma akkor vált azonnal felismerhetővé, amikor nem csupán híreket cseréltek, hanem összefoglalóbb jellegű állásfoglalásaikat juttatták el egymáshoz.²⁷ Így a katonai vezetés nézeteinek nem csupán katonapolitikai, de külpolitikai értelemben vett összefoglalásaként értékelhetjük a vezérkar hadművelleti osztályának 1933 nyarán készített

emlékiratát: ebben ellentmondás mutatkozott a tényleges helyzet elemzésénél feltűnő realitásra törekvés és a stratégiai perspektívák engedelmények nélküli, utópisztikus jellege között.²⁸ Hasonló volt a végkövetkeztetése annak az emlékeztetőnek is, amelyet a vezérkar főnöke 1934. augusztus 9-én az osztrák kérdés katonapolitikumáról készített a külügyminiszternek. A vezérkar főnöke arra hívta fel Kánya Kálmán figyelmét, hogy az osztrák probléma „további bizonytalansága ... belzavarokra, azok pedig olyan katonai beavatkozásokra vezethetnek, amelyek közvetlenül kihatnak ránk, és következményeikben kiszámíthatatlanok. A háborús következményekre pedig ma még felkészülve nem vagyunk... Csakis erős, bennünket megillető hadsereggel lehet a várakozás álláspontjára helyezkednünk, gyenge hadsereggel erre csak kényszerítve lehetünk.” Röder azt javasolta a magyar diplomácia vezetésének, hogy Berlinben hangsúlyozni kell az osztrák helyzet következményeinek magyar hatásait. A vezérkar főnöke megemlítette azt is, hogy az osztrák terület jugoszláv, csehszlovák és olasz csapatok általi megszállása lehetővé tenné a magyar alakulatok bevonulását Burgenlandba.²⁹

Ha a vezérkar ilyen és hasonló jellegű állásfoglalásainak születési körülményeit vizsgáljuk, nem lehet megkerülni a vezérkar 2. osztályát. A hírszerző osztály szervezeti hierarchiáját a beérkezett jelentések jellege, illetve hírtérke is kifejezte. Az attaséjelentések képezték az osztály információs bázisának legfontosabb részét, a sajtóelőadók – ezek a vegyes dandárok, a későbbi hadtestek hírszerzői, illetve hírszerző osztályainak vezetői voltak – közlései és a kémjelentések az esetek többségében nem tudtak jelentősebb információkkal szolgálni.³⁰

A vezérkar hírszerző osztálya külpolitikai állásfoglalásokra lehetőséget nyújtó funkcióinak teljesítményét két tényező határozta meg: a hírszerzés adekvát lehetőségei és az apparátus politikai mérlegelést is végző munkája. Az előbbi különösebb teljesítményekre ritkán volt képes, a politikai elemzések következtetéseit pedig a hadsereg hadra foghatósága korlátainak ismerete mérsékelte. Ez azonban olyan külpolitikát érintő sürgetésekkel párosult, amelyek a magyar külpolitika olasz és német kapcsolatait illetően adtak útjelzőket azon túl, hogy a katonadiplomácia a maga sajátos eszközeivel ajánlásai egy részét meg is valósíthatta.

A vezérkar külpolitikát érintő tevékenységének legjelentősebb összetevőit a német és az olasz partneri kapcsolatok alakították: e kapcsolatokban a nehézségek következményei könnyebben váltak áthidalhatókká, mint a külügyek területén.

Érdekes: a német és a magyar vezérkar kapcsolatainak elmélyítése időben egybeesett a kormányképeségű magyar jobboldal kapcsolatteremtő törekvéseivel.³¹

A két vezérkar között megállapodás jött létre a Csehszlovákia ellen irányuló együttműködés formáiról, amely több tekintetben előre jelezte a magyar revíziós törekvések német támogatásának későbbi korlátait is.³² A harmincas évek első felében egyébként a magyar vezérkar – előnytelen eszközök alkalmazásával – maga is elősegítette, hogy a partneri kapcsolatok a magyar fél számára alárendelt jellegűekké váltak. Ezt pedig később már a magyarok kiszolgáltatottsága váltotta fel. Mutatta ezt azoknak a német közléseknek a tudomásulvétele, amelyekben a német külpolitika már a magyar külpolitika céljait is keresztezte, s csupán manőverezett a magyar aggályok eloszlatására.

A német–magyar vezérkari kapcsolatok alakulására jellemző az a módosulás, ami négy hónap alatt ment végbe a magyar vezérkar főnökének véleményében 1935-ben. Ez év márciusában Somkuthy, a vezérkar főnöke ugyanis még arról beszélt a budapesti

osztrák katonai attaséval, hogy a német politika veszélyeket rejt a magyar törekvések számára, berlini tárgyalásait követően pedig már így nyilatkozott az osztrák ezredesnek: „a magyar külpolitika törekvése a jövőben is az marad, hogy megértést hozzon létre Berlin, Bécs, Róma, Varsó és Budapest között azzal a céllal, hogy ezek az államok közösen készüljenek fel egy olyan háborúra, amelyben Csehszlovákiát gyorsan ki-
kapcsolják”.³³ Ez pedig nem volt más, mint a német álláspont – bár még mindig nem maradéktalan – elfogadása.

Hasonló gyorsasággal változott a vezérkar hadműveleti osztályának a véleménye is: előbb azt javasolták a miniszterelnöknek, hogy katonai megállapodást kell létrehozni Olaszországgal, majd úgy vélekedtek, hogy az olasz külpolitika nem sok segítséget nyújthat Magyarországnak, tehát Németországhoz kell fordulni.³⁴

A magyar vezérkar ajánlásaiban az Olaszországtól való távolodás és a Németországhoz való közeledés azonban a 30-as évek közepén – sőt később sem nagyjából 1940-ig – még nem vált egyértelművé, de ez utóbbi erőteljes meghatározójává lett annak a hullámvonalnak, amelyhez később olyan események is impulzusokat adtak, mint az olasz hadsereg sikertelensége a spanyol polgárháborúban és a német villámháború eredményei 1939 őszén Lengyelországban.

A német és a magyar vezérkar kapcsolatainak a katonai vezetés nézeteire és a katonadiplomáciára gyakorolt hatása, illetve ezek komplex befolyása a külpolitikára szinte meghatározóvá vált. Ezt egyrészt elősegítette, hogy a vezérkarok együttműködése már 1933 előtt olyan jellegű volt, hogy azt minden nehézség nélkül folyamatossá lehetett tenni az új típusú katonai és politikai összeköttetések számára. Másrészt a két ország katonai vezetésében a politikai jellegű kapcsolatokat zavaró tényezők nem jelentkeztek.

Megfogalmazhatónak tűnik: a német és a magyar katonai kapcsolatok tartalma több tekintetben előzetesét adta a politikai kapcsolatok későbbi alakulásának.

A külpolitikát befolyásoló olasz–magyar katonai kapcsolatokban a vezérkarok együttműködése nem vált olyan mértékűvé, mint a németek esetében. A magyar katonadiplomácia kevésbé önállósította magát – legalábbis a harmincas évek közepéig. A zavaró tényezők között pedig arra lehet utalni, hogy a német és a magyar vezérkar kapcsolatainak volt egy kifejezetten tendenciát alakító olasz relációja.

Ami a két ország katonai hírszerzési kapcsolatait illeti, ezek nem voltak sem olyan régi keletűek, sem olyan mélyek, mint a német vezérkar esetében.³⁵

Egy 1935. március 18-án a vezérkar 2. osztályán készített elemzés következtetése felvetette, hogy meg kellene szakítani a hírcserét az olasz partnerrel.³⁶ Az 1935-ös megbeszélések után pedig a magyar katonai hírszerzés vezetője az olasz külpolitika magyar kapcsolatainak érdektelenségét hangsúlyozta.³⁷

Nem érdektelen, hogy a magyar vezérkar – nemzetközi konfliktust feltételezve – hadászati értelemben számolt az olasz haderőnek nem csupán támogatásával, de magyar területen való alkalmazásával. Ez azonban igény maradt: nem sikerült olyan olasz egyetértést létrehozni, amely hadműveleti egyeztetéshez vezetett volna.³⁸ Nehézséget okozott az olasz és a magyar vezérkarok kapcsolataiban, hogy fokozatosan nagyobb mértékűvé vált a német kapcsolatok konspirálása az olaszok előtt, mint ennek a viszonyossága.³⁹ Ennek aztán a következményei is létrejöttek: a német vezérkar jelentős, Olaszországot érintő információkkal látta el magyar partnereit.⁴⁰ A logikus folytatás

sem maradt el: 1935 májusában kényes kérdés elé került a magyar vezérkar. Az olaszok katonai vonalon akarták tisztázni, hogy Magyarország milyen magatartást tanúsít, ha Olaszország és Németország között fegyveres konfliktus tör ki. A vezérkar főnöke válaszként olyan értelemben utasította a római magyar katonai attasét, hogy olyan közléseket tegyen, amelyekből az olaszok Magyarország semlegességére következtethetnek.⁴¹

Az olasz–magyar katonai kapcsolatok vezérkari indíttatású külpolitikuma nem mutatta azokat a sajátosságokat, amelyek a német vezérkarral elmélyített együttműködést jellemezték. Olaszország esetében a katonapolitika és a katonai vezetés lépései nem egészítették ki a külpolitikát, csupán részei voltak annak, amely a két ország kapcsolatait általánosabb értelemben is alakította. Fontos azonban, hogy az olasz–magyar katonai kapcsolatokat megterhelő tényezők kivédése a vezérkar részéről fokozott németorientáció keresésében és megtalálásában jutott kifejezésre. Abban pedig, hogy a Németországhoz való közeledés és az Olaszországtól való távolodás nem vált befejezett folyamattá, ismét a magyar katonadiplomácia és a vezérkar alárendelt pozícióit véljük felfedezni.

A magyar vezérkar külpolitikát érintő magatartása másként alakult konfrontációs helyzetekben.

Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia, de a Szovjetunió esetében is elsődlegesen ezt az jellemezte, hogy a vezérkar információkhoz kívánt jutni még a külpolitikai érdekek veszélyeztetése árán is, mint pl. Marseille esetében.

A Jugoszláviával kapcsolatos magyar katonai magatartás egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása volt, hogy a vezérkar a külügyminisztérium dezinformálására tett kísérleteket: Jugoszláviában csendes mozgósítás megy végbe.⁴² Tették ezt akkor, amikor a kiutasítás előtt álló belgrádi magyar katonai attasé jelentései az ellenkezőjéről győzhették volna meg a vezérkar főnökét.⁴³

A vezérkarnak a külügyminisztérium dezinformálására irányuló szándékát egyébként a horvát emigrációval létrejött kapcsolatok motiválták. A helyzet azonban nem volt egyértelmű, mert a külügyi tárca is adott olyan híreket a vezérkarnak, amelyek közvetlenül az emigráció vezetőitől származtak.⁴⁴

A vezérkar külpolitikát befolyásoló tevékenysége Jugoszlávia esetében markánsan nyilvánult meg: olyan eszközöket vett igénybe, amelyeket más esetben alig alkalmazhatott. Mindezek közvetve ellentmondásba kerültek a vezérkar német kapcsolataival: a katonai vezetés német orientációját olyan eszközökkel is lehetett némileg ellensúlyozni, amelyek következményeikben alig különböztek a német kapcsolatokban rejlő veszélyektől.

A Csehszlovákiát és a Romániát érintő lépésekben a vezérkar külpolitikát befolyásoló szándékai nem jelentkeztek olyan konkrétan, mint Jugoszlávia esetében, és az igénybe vett eszközök sem utaltak arra, hogy azok külpolitikát alakító tényezőkké válhattak volna. Közös volt egyébként a kisantant mindhárom államával szembeni magyar katonai magatartásban, hogy ha nem is napi változatban, de általában fedte a magyar külpolitika céljait. Így a külpolitikát befolyásolni kívánó katonai szándékok eleve kisebb térre korlátozódtak.

A magyar vezérkar Szovjetuniót érintő érdeklődésének motivációja részben eltért attól, ami a kisantantállamokkal kapcsolatos információszerzésre vonatkozott. Az el-

lenforradalmi magyar államberendezkedés jellegéből következően a Szovjetunió viszonyainak felderítése elsősorban belpolitikai igényből táplálkozott, amely még a születő ellenforradalom jellemzőivel is megőrizhette folyamatosságát. E törekvés szűkebb értelemben a Szovjetunióban élő magyar emigrációról nyerhető információk szerzésében jelentkezett.

A magyar vezérkar egyébként a Szovjetunióról igényelt információk tekintetében olyan hírcserekapcsolatokat tudott kialakítani, amelyek messze túllépték a magyar katonai hírszerzés reális lehetőségeit.

A Szovjetuniót illető magyar katonai magatartást ezek ellenére sem tekintjük atipikusnak, bár a vezérkar nagyobb mértékben alkalmazott a hagyományosabbaktól némileg eltérő eszközöket. A vezérkar kevés és jelentéktelen hírhez jutott csupán, elemzéseit pedig politikai jellegű előfeltételezések tették alig felhasználhatóvá. A csupán a Szovjetuniót érintő információcserék pedig nyilván nem eredményezhettek olyan kapcsolatokat, amelyek a már adott partneri együttműködést akár csak részleteiben is módosíthatták volna. Ebben a rendkívül sajátos helyzetben a vezérkar külpolitikát befolyásolni kívánó szándékairól azért sem beszélhetünk, mert a Szovjetunió megítélését illetően – legalábbis politikai értelemben – alig volt különbség a kormány és a katonai vezetés között. Ha volt, akkor pedig a vezérkarnak még mindig reálisabb képe volt, elsősorban persze katonai kérdéseket érintő állásfoglalásai miatt.

Egyedien alakult a katonai vezetés külpolitikát érintő funkciója a leszerelési konferencián. Javasatait maga képviselte, de azokhoz mindig megszerezte a politikai vezetés támogatását. Egyedivé vált e keretben a vezérkar tevékenysége is: inkább döntéseket hajtott végre, mint ilyeneket kezdeményezett.

A genfi általános leszerelési konferenciára utazó delegáció számára az utasításokat Gömbös, honvédelmi miniszter készítette el,⁴⁵ de azt is körvonalazta a vezérkar hadműveleti és anyagi osztályának adott parancsában, miként értelmezi az abszolút védelmi képességet.⁴⁶ Másodlagos volt a vezérkar szerepe akkor is, amikor a katonai vezetés és az Apponyi Albert közötti konfliktust oldották meg.⁴⁷ Bár a vezérkar szerepe a konferencia során nőtt, a döntéseket inkább a honvédelmi minisztériumban fogalmazták,⁴⁸ legtöbbször személyesen maga a miniszterelnök.⁴⁹

Még egy utalás: a leszerelési konferencián képviselt magyar állásponthoz való partnerkeresést a katonai vezetés eléggé autonóm módon oldotta meg. S amikor az esetek többségében még tájékoztatást sem adtak lépéseikről a külügyminisztériumnak – mindez ismét inkább a honvédelmi minisztérium, illetve Gömbös, honvédelmi miniszter (majd kormányfő) aktusa volt.⁵⁰

A katonai vezetés külpolitikát befolyásoló eszközökkel rendelkezett a Magyarország sérelmére és a magyar részről elkövetett határsértések kivizsgálásában. Monopolhelyzetet élvezett a tényállások megállapításában, és a külügyi igazgatás informálása során esetek többségében ajánlásokat is készített a diplomáciai reagálás általa helyesnek vélt mértékéről. E javaslatok elkészítésében a vezérkar vállalt nagyobb szerepet, a honvédelmi minisztérium inkább csak közvetítő feladatokat látott el.⁵¹ Hasonló volt a katonai részvétel a magyar részről elkövetett és diplomáciai kifogás tárgyává tett határsértések kivizsgálásában is – itt azonban a honvédelmi minisztérium szerepe megelőzte a vezérkarét.⁵²

A határsértésekkel kapcsolatos katonai magatartás a 30-as évek első felében nem

vagy alig adott keretet mindannak, ami az évtized utolsó éveiben napi gyakorlattá vált, pl. a román–magyar határon.

A 30-as évek második felében – főleg a külpolitikai helyzet átalakulása miatt – a magyar hadsereg részben új viszonyok között gyakorolhatta politikai funkcióit. A jogilag is megteremtett katonai egyenjogúság és annak egyik következménye, a honvédelmi törvény, a győri program és annak végrehajtása, az első bécsi döntés és a kárpátaljai akció, de mindazok, amelyekkel a politikai vezetés elősegítette az államszervezet militarizálását, hozzájárultak, hogy a katonai vezetés önálló akciói mellett politikai pozícióit is javítsa a döntési mechanizmusban. Ami megvalósult, az még mindig meglehetősen távol állt egy katonai diktatúrától, de a hadsereg politikai funkciói – akár a 30-as évek közepéhez képest is – néhány területen csupán körvonalaiiban emlékeztettek a korábbiakra.

E folyamatokban egyre nagyobb súlyt kapott a vezérkar: a főparancsnoki funkciói megszüntetésével a vezérkar főnökének hatáskörébe került a kiképzés, s a karhatalom alkalmazása is.⁵³

A kivételes hatalom közvetlen előzményei – a visszacsatolt területeken létrehozott ideiglenes katonai közigazgatás, a kormánnyal párhuzamosan ismét működő Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, az ún. országmozgósítás, ezen belül az iparmozgósítás, a kötelező munkaszolgálat és a zsidó lakosság megkülönböztető kezelésének összekapcsolása, de magának a honvédelmi törvénynek keletkezése is – utalhatnak arra, hogy a felhatalmazást nyerő kormány a törvényhozástól és a törvényhatóságoktól megszerzett funkciókon osztozni volt kénytelen a katonai körökkel. Ez időnként és egyes esetekben akár a kettős hatalom sajátosságait is megteremthette.⁵⁴ Fontosnak tartjuk: a kivételes hatalom birtokosa a 30-as évek végén Magyarországon nem csupán a kormány volt. Az államstruktúra militarizálása olyan helyzetet teremtett, amelyben a katonai vezetéstől egyre nagyobb mandátumot nyerő és ezt kiterjesztően értelmező vezérkar egyes esetekben magához ragadhatta a kivételes hatalmat, és hasznosíthatta az államszervezet militarizálásának következményeit.

Mіндеzt bonyolítja azonban, hogy a kivételes hatalom egyes esetekben a katonai vezetéssel szemben is alkalmazható volt, amely egyben ennek viszonyosságát is megteremthette.

Kötélhúzás közepette zajlott az ún. honvédelmi törvény – a későbbi 1939:2.tc. – előkészítése, amelyben a vezérkart egyértelműen képviselő honvédelmi minisztérium jelentős sikereket ért el a politikai tényezőkkel szemben.⁵⁵ A törvény végrehajtási utasításának elkészítése pedig újabb alkalmat adott a honvédelmi tárcának és a vezérkar-nak, hogy elképzeléseiket az értelmezés eszközén túl is kifejezésre juttassák.⁵⁶

A honvédelmi törvény legitimizálta a politikailag felújított Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot: operatív szervét, az ún. vezértitkárságot 1938. szeptemberben hozták létre.⁵⁷ A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács – amely a katonai vezetéssel, gyakorlatilag a vezérkar főnökével kibővített kormány volt – ügyvitelét illető szabályozás elkészítése egyébként ismét kötélhúzáshoz vezetett. A vezérkar hadművelleti osztálya a vezérkar kiváltságait még a Legfelsőbb Honvédelmi Tanáccsal szemben is meg akarta őrizni, így pl. „... az idegen hatalmak fegyveres erejének alkalmazásával kapcsolatos konkrét előmunkálatok és az együttesen folytatandó hadműveletek tervezése és végrehajtása területén...”,⁵⁸ amelyből végül kompromisszum lett.⁵⁹ Ez azonban még mindig túllé-

pett a honvédelmi törvény rendelkezésein. Nyilván nem jogszabályszerkesztési gondatlanság volt, hogy a kompromisszumos döntés a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot kormányként értelmezve, a minisztertanácsot a Tanács döntéseinek megvalósítójaként említette, míg egy másik helyen arra utalt, hogy a Tanács határozatait minisztertanácsi határozatoknak kell tekinteni.⁶⁰

Mindezekkel szemben viszont a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács konkrét működése arra utal, hogy az ügyviteli szabályzatban a törvény rendelkezéseivel szemben megfogalmazott hatáskörbővítés – legalábbis 1940–41-ig – nem valósult meg.⁶¹

Bár a vezértilkarság egyes esetekben a Tanács rovására bővítette funkcióit, a Tanács elé kerülő ügyek természete nem változott: azok beilleszthetők voltak a katonai és az országmozgósítási rendelkezések kereteibe.⁶²

Mindezeknél jóval egyszerűbben és a vezérkar dominanciája mellett ment végbe azoknak a döntéseknek a meghozatala, amelyek a visszacsatolt Felvidéken létrehozandó katonai közigazgatás jellegét voltak hivatva megállapítani.

Az 1938:24.tc-ben nyert felhatalmazását a kormánynak meg kellett osztania a katonai közigazgatással, amellyel viszont a vezérkar főnöke rendelkezett.

A katonai közigazgatás számára Imrédy miniszterelnök a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács elnökeként készített ugyan irányelveket,⁶³ ezek azonban kizárólagosnak minősíthető jogkört biztosítottak a katonai közigazgatást harmadfokú hatóságként vezető vezérkar főnökeknek.

Az irányelveket aztán a vezérkar főnöke, Werth Henrik egyszerűen kiegészítette. 1938. november 2-án, a katonai közigazgatás feladatköréről készített döntése olyan területeken jelölt meg feladatokat, amelyek a katonai közigazgatás tevékenységének politikai tartalmát érintették. Így félreérthetetlenül fogalmazta meg, hogy a visszacsatolt területen a közszolgálatból azonnal el kell bocsátani a „nemzethűség” szempontjából kifogás alá esőket, azokat pedig, akik a csehszlovák köztársaság idején „nem magyar történelmi területekről” települtek át, az ország területéről ki kell utasítani. A vezérkar főnöke hangsúlyozta, hogy ezekben az ügyekben semmiféle fellebbezésnek nincs helye. Werth az internálás eszközének igénybevételénél is szinte korlátlan lehetőséget biztosított a katonai közigazgatás számára.⁶⁴

Bár a vezérkar több ízben parancsformában utalt az egyéni akciók elkerülésének fontosságára, ezekre a katonai közigazgatás lehetőségei ismételten alkalmat szolgáltatnak.⁶⁵

Megfogalmazhatónak véljük: a Felvidék visszacsatolását követő néhány intézmény kialakításában a kivételes hatalom eszközével a vezérkar a közigazgatás révén nagyobb szerepet vállalt, mint a felhatalmazás közvetlen kedvezményezettje, a kormány.

Kárpátalja megszállását követően viszont a katonai közigazgatás távolról sem játszott olyan meghatározó szerepet, mint az első bécsi döntés után. A szabadcsapatok toborzása és beszivárgásuk előkészítése sem volt önálló akció a katonai vezetés részéről, bár említésre érdemes, hogy egyes alakulatok a megszállást követően is különítmény jellegű tevékenységet folytattak, alárendelésük több vonatkozásban is bizonytalan volt.⁶⁶

A katonai közigazgatás felett Kárpátalján a kormányfő és a kormány közvetlen felügyeleti jogot alakított ki.⁶⁷ Ennek ellenére a minisztertanács 1939. április 25-én elhatározta, hogy „...Kárpátalján a katonai közigazgatást sürgősen meg kell szüntetni”.⁶⁸

A felügyeleti jogkör közvetlen megteremtésével a politikai vezetés némileg mérsékelhette a vezérkar és a katonai közigazgatás meghatározó hatását. Végül azonban az, hogy az igazoló eljárások lefolytatása hasonlított a Felvidéken történetekhez, a belügyminiszter javaslatára a kormány egyedileg rendezte az állambiztonsági és idegenrendészeti kérdéseket. Az ígért, ám meg nem valósított autonómiát helyettesítő struktúra a kormányzói biztossal e terület olyan integrálását eredményezte, amely végső hatásaiban alig kamatoztatta a vezérkar és a katonai közigazgatás nemcsak politikai értelemben vett felügyeletét.⁶⁹

Az államszervezet militarizálásának és a kivételes hatalomnak igen összetett kapcsolatrendszerében jelentkező folyamatok mellett a vezérkar és a belügyi igazgatás szervei között fennálló kapcsolatok is átalakultak.

A 30-as évek első felének jellemzői mellett új dimenziókat kapott a katonai szervek nyomozó és ítélkező tevékenysége, szélesedő áttételeket eredményezett az ún. kémelhárító funkciók gyakorlata és a legkülönbözőbb céloknak megfelelni kívánó prioritási tevékenység.

A katonai szervek nyomozó és ítélkező tevékenységét átmenetileg az ebbe teljessé, hogy az első bécsi döntés és a kárpátaljai akció végrehajtása során létrehozott katonai közigazgatás fennállása alatt a többször megtorlás jellegűvé vált bűnüldözést és büntető igazságszolgáltatás a hadsereg gyakorolta, a legtöbb esetben oly módon, hogy az csupán ellentmondásosan felelt meg az eleve átmenetinek szánt funkciók követelményeinek.⁷⁰ A megtorlás igénye főleg abban fejeződött ki, hogy a katonai szervek polgári személyek ellen, a bevonulás előtt elkövetett cselekményekért indítottak eljárást, amelynek jogellenessége nyilvánvaló volt.⁷¹ Nagyobb politikai tartalmat hozdoztak azok a perek, amelyeket a bécsi döntést megelőzően elkövetett hűtlenségi cselekmények miatt indítottak a bevonulás után.⁷²

Ami pedig a katonai nyomozó és ítélkező szerveknek a hűtlenséggel kapcsolatos tevékenységét illeti, a 30-as évek második felében, különösen pedig az évtized végén a korábban egyedinek minősülő sajátosságok már tendenciát mutattak. A honvédtörvényszékek – legtöbbször a vezérkar főnöke ügyészájának kezdeményezése után – súlyos ítéletekkel toroltak meg olyan cselekményeket is, amelyek súlytalansága az ítéletek indoklásaiból is felismerhető.⁷³

Változatlanul feltűntek – de már nagyobb mértékben – a hűtlenségi perek gyakorlatában a személyes indítékok.⁷⁴ A vezérkar 2. osztályának elhárítói pedig ismételt kísérleteket tettek, hogy a hűtlenségi perekben a büntetőeljárás garanciális intézményeit üres formalitássá tegyék.⁷⁵

A katonai személyek ellen folytatott eljárásokban a jogi megoldások hozzávetőleges változatlansága mellett az újdonságot a politikai tartalom hordozta. A katonai szerveknek gyakran kellett fellépni a rendkívül sajátosan jelentkező jobboldali megnyilvánulásokkal szemben. Feltűnt ez az ún. kormányzósértési perekben is.⁷⁶ A szélsőjobb oldali megnyilvánulások elbírálása egyébként ritkán jutott bírói szakaszba, többségük a parancsnokok fegyelmi fenyítő jogkörében intéződött el még akkor is, ha ellenük büntetőeljárás indult.

A katonai szervek szélesedő nyomozó és ítélkező tevékenysége mellett új áttételek kialakítását tette lehetővé a katonai vezetés, illetve a vezérkar számára a kémelhárítás is. A VKF-2-D. a vezérkar főnökétől szinte teljes felhatalmazást kapott a hadseregben,

elérve a családi élet, a nevelés szféráit. A VKF-2-D. megkapta a jelentéseket az üzemi balesetekről, preventív eszközöket alkalmazott a szabotázscselekmények megakadályozására, nyomozó tevékenysége – ismét preventív értelemben – offenzív funkciókat is érintett.⁷⁷ Bővültek a VKF-2-D. feladatai a prioritásokat illetően is, bár a korábbiaktól némileg eltérően e funkciók elsősorban a behívandók alaposabb megszűrésére irányultak.⁷⁸

A hadsereg, illetve a vezérkar belpolitikai feladatainak érvényesítése szempontjából ha nem is döntő és meghatározó, de igen fontos momentummá vált a tisztikar egy részének erős jobbra tolódása a 30-as évek második felében. Finomíthatja e folyamat vizsgálatát, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a szélsőjobboldal milyen eszközöket vett igénybe a fegyveres erők befolyásolásában és maga a katonai vezetés hogyan ítélte meg mindezeket. Reakciói többször is ellentmondásokat tartalmaztak. Werth, a vezérkar főnöke beosztásának átvételekor pl. azt hangoztatta, hogy a vezérkari tiszt pártpolitikai elveket nem vallhat. Három hónappal később a korábbiak megismétlésével nézte el, hogy a vezérkari tisztek a politikai pártok céljait figyelemmel kísérik.⁷⁹

A második világháborút megelőző években is kiegészítő jellegű maradt a katonai körök cenzúratevékenysége. Némileg bonyolította viszont a helyzetet, hogy a szélsőjobboldal sajtóját akkor kellett figyelembe venni, amikor a hadsereg tisztikarának és részben felsőbb vezetésének jobbra tolódása ezt a funkciót többszörösen is ellentmondássá tette. A katonai körök cenzúratevékenysége annak ellenére jelentős szerepet játszott a hadsereg belpolitikai tevékenységében, hogy közvetlen döntéseket nem hoztak. Közvetve azonban mégis részeivé váltak annak a sajtópolitikának, amely már a gömbösi megnyilvánulásokat is – jobbról – módosította.

A 30-as évek második felében bekövetkezett változások természetesen a külpolitika befolyásolására is – vagy ennél lényegesen többre – kedvezőbb lehetőségeket kínáltak.

Ezeket a katonai vezetés azonban nem használta ki egyértelműen. Magatartásában a politikai vezetés iránti közömböségtől a külföldi partner előtti ellentmondásig a legkülönbözőbb kezdeményezések és reagálások felfedezhetők.

A kétoldalú partneri kapcsolatok számára a Berlin–Róma tengely kialakulása előnyös volt, bár a hagyományosnak tekinthető együttműködés sem olasz, sem német viszonylatban nem bővült új elemekkel. Ebben az is közrejátszott, hogy a vezérkar főnöke külpolitikát érintő aktusainak végrehajtását többször nem bízta már a hírszerző osztályra.

A konfrontációs magatartások eseteiben – Csehszlovákia, Románia – a krízisekkel kapcsolatos intézkedések politikai ellenőrzése sok tekintetben megkerülhetővé vált, bár ennek érvényesítése nem volt általános.

Úgy tűnik, hogy a katonák elképzeléseik megvalósítását legtöbbször csupán a politikai vezetés kapacitálásával, kompromisszumok elérésével sürgethették.

Ami mégis új volt a német–magyar katonai kapcsolatokban, azt leginkább a hadműveleti egyeztetések formálták. Nagyobb hatással volt azonban a vezérkarok együttműködésére, hogy a magyar külpolitika ismételt igényeire való német politikai reagálások olyan értelemben érintettek katonai kérdéseket, hogy ezekben még a vezérkar főnökének – egyébként növekvő – teljes önállósága sem valósulhatott meg.

Nem volt változás a 30-as évek elejéhez képest abban, hogy a magyar katonai vezetés változatlanul szemet húnyt a kapcsolatokat most már nem csupán politikai, de katonai értelemben is zavaró tényezők felett.

E rendkívül bonyolult kép ellenére úgy véljük, hogy a német–magyar katonai kapcsolatok külpolitikát befolyásoló jellege a korábbiakhoz képest alig változott, lényegében a háború előestéjén is az alárendeltség kényszerű elfogadása jellemezte.

Sajátosan mutatkozott meg ez az olasz katonai kapcsolatok ismételt szorgalmazása-ban is. A magyar vezérkar az újabb és újabb kiábrándulások után⁸⁰ tért vissza Rómába és igyekezett mindazt ellensúlyozni, amitől a német szándékok következtében esett el. A magyar vezérkar és a katonadiplomácia számára Olaszország úgy maradt partner, hogy az egyéb lehetőségek – Németország politikai problémáktól kísért támogatása mellett – változatlanul kizártnak tűntek.

A némileg új momentumokat – konkrét olasz katonai támogatás – inkább a nemzetközi válságok alakították és kevésbé a kapcsolatok mélysége. Ami inkább igénybevehetővé vált, azt az olasz külpolitika formálta, távol a katonai vonatkozásoktól. Ez egyben az olasz támogatással számolni kényszerülő magyar igények teljesítésének határait is jellemezheti.

A korábbiaktól eltérően alakulhatott viszont a vezérkar külpolitikát érintő tevékenysége konfrontációs helyzetekben. A 2. osztály naponként készített összefoglalói és helyzetjelentései, a magyar részről és a Magyarország terhére elkövetett határsértés kivizsgálása és megítélése, illetve a reagálás mértékének kialakításában játszott funkció olyan lehetőségeket kínált, amelyek révén a hadsereg vezetése szándékait is megfogalmazhatta. Mindez fejlődést is mutatott: a vezérkar a külpolitika befolyásolására a legtöbb ilyen jellegű eszközt a Romániával kapcsolatos válságok idején vette igénybe – a vezérkar összefoglalóinak és helyzetjelentéseinek nem csupán tudatos, de szándékos dezinformációi manipulációs szándékot rejtettek.⁸¹

A vezérkar történetének legérdekesebb fejezete nyilván az 1939 és 1945 közötti időszakot öleli fel.

Kétszer – 1941. júniusban és 1944. október 15-én – aktív szerepe volt sorsdöntő válaszok megadásában, egyszer – 1944. március 19-én – a nem tevés létrejöttében.

A politikai vezetést német katonák előtt bíráló magatartásával pedig részt vállalt annak a német döntésnek alakulásában, amely Magyarország megszállásánál eleve számolt a magyar katonai vezetés aktív és a hadsereg passzív támogatásával.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a második világháborús évek Magyarországa katonai diktatúra lett volna.

A kérdések árnyaltabb válaszokat várnak.

Ezek megadására azonban egy későbbi tanulmányunkban szeretnénk vállalkozni.

Jegyzetek

¹Hadtörténeti Intézet Levéltára. (Továbbiakban: HIL) Vezérkari Főnökség. (Továbbiakban: VKF) 1920.11.; Honvédelmi Minisztérium. (Továbbiakban: HM) 1920.eln.A.I.637. Berzeviczynek, a vezérkar főnökének a hadügyminiszterhez intézett állásfoglalása: VKF 1920.27.

²HIL VKF 1920.13.

³A Fővezérség egyes csoportjait egyszerűen átvette a vezérkar, így pl. a hadműveleti és nyilvántartó csoportot. A Fővezérség keretébe helyezett osztályok közül csak a kisebb jelentőséggel bírók kerültek a honvédelmi tácahoz. HIL VKF 1920.10.

- ⁴HIL VKF 1921.39.361–364.
- ⁵HIL VKF 1921.38.113–114.
- ⁶HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság.eln.1920.23.
- ⁷4710/1920. ME sz.r. Budapesti Közlöny, 1920.június 13.
- ⁸HIL HM 1920.eln.C.20.342.,eln.C.33.350–257.,822–823.–Magyarság,1920.november 25.
- ⁹105 447/el.n.C.1921. – HIL HM 1921.eln.C.3.1288–1314. eln.C.5.314–323.
- ¹⁰Ezek közé tartozott a kapcsolatok felvétele a Ludendorff köré csoportosuló német jobboldallal. Horthy Miklós titkos iratai. Bp. 1962. 33–39. – HIL VKF 1920.24. 1920.25. 1920.26. – L'Humanité, 1920.december 11. – Le Journal, 1920. december 12. – Le Matin, 1920. december 30. – A bajor kapcsolatok a katonai vezetés gátlástalanságát példálták: az irrealitások talaján tettek kísérleteket kapcsolataik hasznosítására. Megmutatkozott ez a gátlástalanság abban is, hogy a vezérkar kidolgozta a csehszlovák állam megtámadásának tervét. A vezérkar iratanyaga világosan szól azokról a politikai és katonai természetű intézkedéstervezetésekről, amelyek ahhoz kapcsolódtak, hogy csehszlovák területen kommunista mozgalmak keletkeznek, s a magyar hadsereg erre való hivatkozással lépi át a békeszerződésben megállapított határokat. A vezérkar blankettát készített, amely az antanthoz intézendő jegyzék tervezetét tartalmazta, majd így folytatódott: „... egyidejűleg a csehek által megszállt területek lakosságától alábbi kérelmek érkeztek...” – s üres hely következett. – HIL VKF 1920.11.
- ¹¹Pl. HIL VKF 1921.34.
- ¹²Országos Levéltár (továbbiakban: OL) K.149.Belügyeminisztérium (továbbiakban: BM) 153.1933–6–3106.
- ¹³OL K.149.BM 156.1934–2–8467.
- ¹⁴OL K.149.BM 138.1932–1–8861.,146.1932–6–7099., 1932–6–65 260. – Egy csendőrijelentés véleményezése során fogalmazódott meg: a vezérkar 2. osztálya, illetve ennek defenzív alosztálya csak akkor foglalkozik kommunistaügyekkel, ha a tényállás katonai természetű.HIL HM 1936.eln. A.I. 2442.108 167.
- ¹⁵OL K.149.BM 160.1934–6–2085., 146.1932–6–10 084., 1932–6–7., 1932–6–9 777., 1932–6–10 681.
- ¹⁶OL Filmtár.7928. Az 1931. február 20. és március 5. között tartott koronatanács jegyzőkönyve.
- ¹⁷HIL VKF 1933.3.146.136 121.
- ¹⁸HIL VKF 1933.1.132.105 405.
- ¹⁹HIL HM 1930.eln.I.1639. – VKF 1930.1.92.
- ²⁰HIL VKF 1933.1.133.105.513. – Önmagában is érdekes, hogy Gömbös miniszterelnökként csak 1935-ben vállalkozott korábbi elképzeléseinek megvalósítására.OL K.149.BM 171.1935–7–sz.n.
- ²¹HIL VKF 1935.1.168.105 518.
- ²²HIL VKF 1936.1.182.105 176.
- ²³Ezt egyébként az is elősegítette, hogy a második Gömbös-kormány bukása hagyományosabb politikai eszközökkel ment végbe, mint amelyeket a miniszterelnök alkalmazott és megengedett. Antal István emlékiratai. Történettudományi Intézet Archívuma.12–16.,38.,152–154.,197–302., 447–448., 473–474.,540–549.,622–626.,633–639. – Bethlen István gróf beszédei és írásai. I–II. Bp.1933.I.4–8.,12. – *Klebensberg Kunó*: Neonacionalizmus. Bp.é.n. 30–35.,120–126.,151. – OL K.149.BM 162.1934–7–5 973. – 8 órai Újság.1935.február 23., 26., december 3. – Képviselőházi Napló.1936. május 5.
- ²⁴A VKF-2-D – ideértve a egyes dandárok sajtóelőadói is – által letartóztatottak száma 1934-ben 89 volt, 1935-ben és 1936-ban 135-re, illetve 142-re nőtt. Zömüket a kisantant államok javára

- végzett kémkedéssel vádolták. HIL VKF 1937.1.189.2329., HM 1938. eln. 13.2913. 2 172.
- 25 A koncepciók elemeket tartalmazó eljárások lefolytatását nyomozati, de bírói szakaszban is több körülmény és tényező segíthette elő. Ezek közül különösen a defenzív szempontok hangsúlyozása válhatott felhasználhatóvá. HIL HM 1933. eln. 13.2061. 8 268., 1936. eln. 13.2534.25 190. – A hadsereg főparancsnokának egy korábbi rendelkezése azt írta elő, hogy a defenzív szolgálatot teljesítő személyek nevét a periratokban nem szabad említeni. HIL HM 1936. eln. 13.2534.100 573.
- 26 A katonai köröknek a sajtóval kapcsolatos tevékenységében fontos szerepet kapott a HM elnöksége és a miniszterelnökség sajtóosztálya közötti érintkezés. Ezt egy időszakban a két vezetőjének személyes kapcsolatai határozták meg. Antal István és a két berlini akkreditálás között Magyarországon tartózkodó korábbi hírszerzőfőnök és későbbi quisling miniszterelnök, Sztójakovits Döme együttműködésében a katonai igények fokozott elismerését az a gyakorlat mutatta, amely nem büntetőjogi, hanem közigazgatási eszközökkel érte el a sajtó megrendszabályozását. Antal: i.m. 73., 77., 98–111., 162–163., 232–239., 550–558., 740., 897–898. – OL Filmtár. 984. Az 1933. február 10-én tartott minisztertanács jegyzőkönyve. 985. Az 1934. december 4-én tartott minisztertanács jegyzőkönyve. – Képviselőházi Napló, 1935. május 28.
- 27 Pl.: HIL VKF 1933.2.143.122 474., 1933.2.145. 124 470., 1934.2.154.118.395.
- 28 HIL VKF 1933–34. A leszerelési konferencia gyűjtője. 137.9 150.
- 29 HIL VKF 1934.1.151.105 427.
- 30 E jelentéshierarchia némi pontosítást kíván: az attaséjelentések informatív anyagát igen sokszor illegális eszközök igénybevétele biztosította.
- 31 OL Kozma-iratok.3. Adatgyűjtemény. 1932.–HIL VKF 1932. 124.118 460.
- 32 HIL VKF 1932.2.125.
- 33 Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. Neues Politisches Archiv. Liasse Ungarn. 7/1.484.K.20.676., 7/1.487-492.K.21.38–40.
- 34 „... világos, hogy Németország oldalán a helyünk, mert csak itt várhatunk előnyöket”. HIL VKF 1935.1.169.9 010., 1935.1.170.9 205.
- 35 Hasonló véleményt vallott emlékiratában Hennyey Gusztáv is, aki éveken át a vezérkar 2. osztályának vezetője volt. Hennyey G.: Lebenserinnerungen. Mainz, 1975.25., 39. – Kitűnt ez a római magyar katonai attasénak adott utasításából is. HIL VKF 1932.2.125.
- 36 A véleménnyel a hadművelési osztályon nem értettek egyet. HIL VKF 1935.2.171.119 539.
- 37 HIL VKF 1935.2.175.124 139.
- 38 Az olasz partner a magyar feltevéseket csak olyan értelemben fogadta el, hogy „egy közös olasz–magyar vezérkari hadijáték keretében közös feltevés alapján megbeszélés tárgyává tétesék a Jugoszlávia elleni hadművelet”. HIL VKF 1936.1.180.1 408.
- 39 HIL VKF 1933.1.136.105 612. – HM 1935. eln. I.7288.127 010. – HM 1936. eln. B.7446.12 929., 105 446. – Kriegsarchiv. Wien, Bundesministerium für Landesverteidigung. 1934. 28.4/6.4034. 1565.
- 40 Pl.: HIL VKF 1934.2.157.122 533.
- 41 HIL VKF 1935.1.165.105 203.
- 42 HIL VKF 1933.2.138.118 511. 139.118 951. – OL K.63. Külügyminisztérium. Pol.124.19–633–16–5.
- 43 HIL VKF 1933.2.139.119 379.
- 44 HIL VKF 1934.2.154.118 321.
- 45 HIL HM 1931. eln. B.1788.106 135., 107 789. – Az előzményekre lásd: Felsőházi Napló. 1929. március 13.

- ⁴⁶HIL VKF 1931.1.106., VKF 1931.3.117.
- ⁴⁷HIL HM 1932.eln.B.1922.
- ⁴⁸HIL HM 1932.eln.I.1919.
- ⁴⁹A magyar katonai vezetés nézeteinek politikumát a legjellemzőbben mégis a vezérkar főnöke fogalmazta meg: mindaddig nincs aggálya, amíg Genfben részletmunka folyik, és a tényleges tárgyalások a nagyhatalmak között folynak. Róder Vilmos hangoztatta: csupán akkor lenne ok idegességre, ha a közgyűlés határozott tárgysorozattal ülne össze, és színvallásra kényszerítené a magyar delegációt.HIL VKF 1933–34.1. A leszerelési konferencia gyűjtője.137.sz.n. - uo.105 240.
- ⁵⁰HIL HM 1930.eln.B.1636.
- ⁵¹HIL VKF 1929.1.89.
- ⁵²HIL HM 1936.eln.B.2446.13 976., 14 439.
- ⁵³HIL VKF 1939.1.211.3 753., 3 754., 3 759., 1.212.4 004
- ⁵⁴Horthy Miklós titkos iratai.I.m.238.
- ⁵⁵OL K.27.Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.Xerox.196. – HIL VKF 1938.1.199.2 690. – HM 1938.eln.15.2 917. 44 000. – Képviselőházi Irományok.XII.329–353. – Felsőházi Irományok. IX.276–277. – A Törvényjavaslat képviselőházi és felsőházi vitája nem tekinthető érdeminek. – Képviselőházi Napló.1939.január 17-21.,24–27. – Felsőházi Napló.1939.február 3.,4.
- ⁵⁶A végrehajtási utasítás elkészítése során fogalmazódott meg, hogy az igazságügy-minisztériumnak „az elvi, jogi szempontokon kívül más egyéb szempontból való véleménynyilvánítását mellőzni lehetne”. HIL HM 1939.eln.15. 3096. 47 700.
- ⁵⁷A vezértitkárság vezetője – tábornoki rangban – a vezérkar főnökének egyik helyettese lett. 1939:2.tc.3.§.(1.), HIL VKF 1939.1.210.3 728., 1938.VKF helyettese.205.725.
- ⁵⁸OL K.150.BM 4480.XVIII.13.12 995. – 1939:2.tc.3–4.§.
- ⁵⁹Uo.
- ⁶⁰Uo.
- ⁶¹HIL VKF 1939.220.9 577., 1.213.3 824., 1.214.4 333.
- ⁶²OL K.150.BM 4480.XVIII.13.12 995., – HIL VKF 1939.1.219. 5 042. – OL K.150.BM 4486. XVIII-16-f., XVIII-16-e.
- ⁶³HIL VKF 1938.VKF helyettese.205.757.
- ⁶⁴Uo. 767.
- ⁶⁵HIL Bp.I.vegyes dandár parancsnokság.Hadműveleti iratok.346.1938. október 22.
- ⁶⁶HIL HM 1939.eln.A.I.3009.7 054. – VKF 1939.1.210.3 529.
- ⁶⁷OL K.27.Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.Xerox.200.1939.április 4.
- ⁶⁸Uo. 1939.május 12. – HIL VKF 1939.1.213.4 200.
- ⁶⁹1939:6.tc., 7800/1939.ME sz.r. – Budapesti Közlöny, 1939. augusztus 20. – *Kozma Miklós*: Beszédek, cikkek, előadások, nyilatkozatok.Bp.1942.155., 207–208. – 6210/1939.ME sz.r. – Budapesti Közlöny,1939.június 25., 10700/1939.ME sz.r. – Budapesti Közlöny,1939.november 29. – Az autonómiáról szóló törvényjavaslat I.: Képviselőházi Irományok.V. 347. – Az ezt helyettesítő megoldásra: Budapesti Közlöny,1939.június 23. 6200/1939.ME.sz.r.
- ⁷⁰HIL HM 1938.eln.13.2914. 56 854.
- ⁷¹381013/12.Hdm.VKF polg.r.I/5. – HIL HM 1939.eln.13. 3093 26 220.
- ⁷²HIL HM 1938.eln.13.2913.91 678.

- 73 HIL HM 1939.eln.13.3092.13 384.
- 74 HIL HM 1938.eln.13.2913.11 909.
- 75 HIL VKF 1938.1.199.2 551.
- 76 HIL HM 1939.eln.13.316.405 186.
- 77 HIL VKF 1937.1.189..2391.2 400. – OL K.149.BM Res.189.1938-1-11316.
- 78 HIL VKF 1939.1.210.3 725.
- 79 HIL VKF 1938.VKF helyettese.205.752. – VKF 1939.1.207. 3 095.
- 80 Ezek között a legjelentősebb a spanyol polgárháborúban harcoló olasz alakulatok sikertelensége volt.OL K.100. Szabó László katonai attasé iratai.1., HIL VKF 1937.1.190. 2 569. VKF 1937. 1.189.2 383. – OL K.63.Külgügyminisztérium.Pol.216.1937-23-5-21-23.
- 81 HIL VKF 1939.1.216.4 502.